

ค้นหาความหมาย-ในเรื่องปรัมปรา (14)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

ราชบัณฑิตยสถาน

เจ้าพ่อเจ้าแม่-ใครใหญ่มาก่อน

เราได้วิเคราะห์กันมาว่ามนุษย์ล่าสัตว์เห็นความสำคัญของแสงแดดมากกว่าความอุดมของดิน เพราะดินและล่าสัตว์ไม่สะดวก แต่ดินแห้งแดดจ้าให้ความสะดวกในการล่าเหยื่อ พวกเขาจึงขอให้พระอาทิตย์ส่องแสงจัดๆ ไว้ มิฉะนั้นตนเองจะตกเป็นเหยื่อของสัตว์ร้าย ยิ่งกว่าจะได้สัตว์เป็นเหยื่อ สุริยเทพจึงเป็นเทพสูงสุดหรือสุริยเทพของพวกล่าสัตว์ ส่วนพวกเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ ต้องการฝนมากกว่าแดด ต้องการดินอุดมไม่ใช่ดินแห้งวิ้งง่าย

และเราก็รู้ว่าสัตว์ชั้นสูงไม่รู้จักเพาะปลูก บางชนิดล่าสัตว์กินเป็นอาหาร บางชนิดกินหญ้าและบางชนิดหาผลหมากรากไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติกินมือต่อมือ มนุษย์เมื่อเริ่มเป็นมนุษย์ก็คงได้เปรียบสัตว์ทั้งหลายที่รู้จักกินทั้งผักและผลไม้ ต่อมาเมื่อรู้จักใช้ไฟก็จะกินเนื้อสัตว์ได้อย่างเอร็ดอร่อยด้วย มนุษย์จึงได้ชื่อว่า สรรพบริโภคนิสัย (omnivorous) ส่วนสัตว์อื่นบางชนิดก็เป็นมังสบริโภคนิสัย (carnivorous) บางชนิดก็เป็นดิบบริโภคนิสัย (herbivorous) มนุษย์รุ่นแรกของโลกจึงเป็นนักล่า และล่าทุกอย่างที่ขวางหน้า ไม่ว่าจะเป็นผักหญ้า ผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ปีก จนถึงสัตว์บกทุกชนิดที่ไม่เป็นพิษ ตอนนีสุริยเทพจึงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ

ต่อมาเมื่อรู้จักทำการเกษตร เพราะจี้เกียจออกล่าเหยื่อ จึงปักหลักตั้งหลักแหล่ง ดูแลให้เหยื่อเจริญเติบโต และงอกงามรอบๆที่พักอาศัย แล้วก็เลือกเก็บกินเอาตามใจ เพียงแต่รู้วิธีเพาะปลูกและดูแลสัตว์เลี้ยงชั่วคราวช่วยยาม มีเวลาเหลือหาความสนุกสนานบันเทิงใจได้ตามสบาย ใครรู้วิธีเอามาสอนก็จะได้รับการยกย่องเป็นเทพมาโปรด และปรัมปราที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีใครคัดค้าน คือทุกอย่างมาจากธรณี ธรณีจึงเป็นเจ้าแม่ที่ให้ทุกสิ่งพึงประสงค์ ปรัมปราที่เกิดขึ้นในความสำนึกของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มรู้จักเพาะปลูก นับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทัศน์ปรัมปราที่ 2 คือเริ่มมองเห็นว่าโลกมีกฎเกณฑ์ จะเพาะปลูกได้ก็ต้องรู้จักเลือกทำเลที่เหมาะสม ต้องรู้จักดูแลให้ถูกต้องตามความต้องการของพืชแต่ละชนิดเป็นต้น เหตุเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 20,000 ปีมาแล้ว

มนุษย์เริ่มรู้จักใช้ไฟตั้งแต่ 600,000 ปีมาแล้ว พวกเขานับถือไฟเป็นเทพซึ่งต้องเอาใจและเอาใจยาก เพราะไม่รู้ว่าใจดีถึงเมื่อไรและจะโกรธเมื่อใด โกรธขึ้นมาที่ไรป่าราบเป็นแถบๆ เสียหายยับเยิน พวกเขาโยงไปถึงดวงอาทิตย์ว่าเป็นผู้ทรงอำนาจจริง มีสายฟ้าเป็นอาวุธร้ายแรง ผลก็คือ ไฟไหม้ป่า ถ้าบูชาดีก็เชิญมาช่วยดูแลป่า ถ้าได้ และช่วยปรุงอาหารได้อีกต่างหาก แต่ก็เดาไม่ถูกว่าจะพิโรธขึ้นเมื่อใด ปรัมปราช่วงก่อน 20,000 ปีจึงเรียกว่ากระบวนการทัศน์ที่ 1 คือเชื่อว่าโลกไม่มีกฎเกณฑ์ ทุกอย่างแล้วแต่น้ำพระทัยของเบื้องบน แม่น้ำพระทัยของเบื้องบนก็ไม่มีการเกณฑ์ให้วางเกณฑ์ได้ ก็ต้องยอมอนุโลมแล้วแต่น้ำพระทัยเป็นครั้งๆ จบครั้งหนึ่งก็ตั้งหน้าเอาใจต่อไป ถูกพระทัยก็โชคดี ผิดพระทัยก็ชวยไป ไม่ต้องคิดอะไรมาก

ระหว่างประมาณ ก.ค.ศ. 22,000 ถึง ประมาณ ก.ค.ศ.12,000 ซึ่งเป็นเวลานานประมาณ 10,000 ปี นับเป็นช่วงของยุคหินเก่า ที่ใดที่มีความเจริญถึงขั้นรู้จักทำเครื่องมืออย่างหยาบๆ ก็เรียกว่ามีอารยธรรมยุคหินเก่า มีผู้ทำรายการรูปเจ้าแม่และสลักบนศิลาเท่าที่ขุดค้นพบขณะนี้ นับได้ประมาณ 130 รูป เก็บจากใต้ดินกระจายในพื้นที่

ตั้งแต่ฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกของยุโรปจนถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกของเอเชีย ทุกรูปเปลือยกาย ส่วนมากทรงครรภ์ ออกทำเป็นมารดาทรงอำนาจและเก็บความลึกลับมากมายไว้ในตัว จำนวนมากมีฐานเป็นศิลาปลายแหลมอยู่เบื้องล่าง ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าคงจะทำไว้ปกกลองดินเพื่อเป็นที่สักการะบูชาคนที่อยู่อาศัย

ที่พบจำนวน 130 กระจัดกระจายนั้น แสดงว่าจริงๆอาจจะมีเป็นเรือนหมื่น แสดงให้เข้าใจได้ว่าปรัชญาเจ้าแม่แพร่หลายอยู่อย่างกว้างขวางในช่วงหมื่นปีของยุคหินเก่า ซึ่งก็แน่นอนว่าไม่มีการตกลงหรือนัดแนะ เป็นไปเองโดยธรรมชาติ ก็แสดงว่ามนุษย์ยุคหินเก่ามีระดับปัญญาใกล้เคียงกัน จึงมีความคิดระดับปรัชญาที่ออกมาโดยอัตโนมัติ คือเริ่มมองเห็นว่าเหตุการณ์เกิดขึ้นโดยมีกฎเกณฑ์ กฎเกณฑ์ต้องมีบ่อเกิดที่มา และในฐานะเกษตรกรย่อมตระหนักความสำคัญของพื้นดินเพาะปลูกโดยอัตโนมัติ การเคารพและรู้คุณค่าแผ่นดินที่ให้พืชผลจึงเกิดขึ้นในปัญญาระดับนั้นโดยอัตโนมัติ จะเรียกชื่ออย่างไรมันก็ไม่สำคัญ แต่ความคิดรวมศูนย์ที่ความเชื่อว่าธรรมชาติทั้งหมดมีต้นตอมาจากดิน เจ้าแม่ธรณีจึงต้องสำคัญที่สุด และเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่ง

ชาวกรีกเป็นผลจากการรวมตัวของชน 2 กลุ่ม กลุ่มชาวพื้นเมืองเดิมซึ่งเคยผ่านการเป็นนักล่าเหยื่อมาก่อน แต่พัฒนาได้เร็วจนกลายเป็นเกษตรกรได้เร็วกว่ากลุ่มอื่นๆทั่วโลก จนได้วัฒนธรรมมายโนส(Minos)และวัฒนธรรมไมซีนี(Mycene) ในขณะที่ชาวกรีกสายอารยันยังเป็นนักล่าเหยื่อเร่ร่อนอยู่ในลักษณะนี้ก็หมายความว่าชาวกรีกพื้นเมืองเดิมเคยนับถือสุริยเทพมาก่อน และพัฒนาผ่านพ้นไปถึงขั้นนับถือเจ้าแม่ธรณีจนค่อยๆลืมนับถือสุริยเทพไป ส่วนชาวกรีกเผ่าอารยันถึงแก่ขั้นนับถือสุริยเทพ มารู้จักเจ้าแม่ธรณีก็ตอนเข้ามาตั้งหลักแหล่งและเรียนรู้จากชาวพื้นเมืองเดิม จึงก้าวหน้าขึ้นมาเป็นเกษตรกรและรับการนับถือเจ้าแม่ของชาวพื้นเมืองเดิมโดยไม่ทิ้งการนับถือเจ้าพ่อสุริยของตน นักล่าเหยื่อกลายเป็นโจรนักรบพันที่เมื่อมีโอกาสปล้น และเปลี่ยนนิสัยเป็นนักปกครองกดขี่เพื่อคูดจับทุกอย่างที่เป็นของตน การนับถือเจ้าพ่อสุริยและเจ้าแม่ธรณีจึงผสมผสานกันกลายเป็นศาสนาของชาวกรีกโบราณ ซึ่งนักเขียนกรีกฝีปากดีนำมาเรียบเรียงไว้ให้ได้ศึกษากัน

ขอหวนกลับไปหาการนับถือเจ้าแม่ธรณีของยุคหินเก่าอันเป็นจุดเริ่มต้นและต้นกำเนิดของการนับถือเจ้าแม่ธรณีของชาวกรีกพื้นเมืองเดิมด้วย รูปเจ้าแม่ธรณีที่ถือกันว่าเก่าแก่ที่สุดจนถึงขณะนี้ได้แก่รูปแกะสลักเจ้าแม่ธรณีแห่งโลสเซล(Lausel)ประเทศฝรั่งเศส สันนิษฐานว่าทำขึ้นในราวค.ศ.22,000 สูง 4 ซม. คือเกือบครึ่งเมตร แกะสลักบนแท่งหินปูน เป็นรูปสตรีที่วมทรงครรภ์ หัตถ์ขวาทรงเขากวางบีตัน(Bison)รูปพระจันทร์เสี้ยว มีจิต 13 จิตสำหรับนับข้างขึ้น 13 วัน (ส่วนข้างแรม 15 วัน ให้นับเพิ่มเอาเอง) และนับเดือนจันทรคติ 13 เดือน เป็น 1 ปี หัตถ์ซ้ายของเจ้าแม่ทาบครรภ์ที่พร้อมให้ชีวิตใหม่ เศียรของเจ้าแม่เอนมาทางเขากวางบีตัน ทำให้เกิดเส้นโค้งจากมือที่แตะครรภ์เป็นแนวตามแขนขึ้นสู่ยอดเศียร เป็นการบอกด้วยภาพแทนตัวอักษรซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างข้างแรมตามจันทรคติกับการเกิดใหม่ของชีวิต โดยมีดินคือเจ้าแม่ธรณีเป็นที่รองรับเหตุการณ์ทุกอย่างที่เป็นไปตามธรรมชาติดังกล่าว นับเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งเท่าที่คนยุคนั้นจะแสดงออกสื่อให้คนรู้จักตีความได้อ่านความคิดได้จากรูปสลักเจ้าแม่รูปนี้ โจเซฟ แคมป์เบล(Joseph Campbell) นักปราชญ์ทางเรื่องปรัมปราที่สำคัญท่านหนึ่งในปัจจุบัน ได้เขียนไว้ว่า “ข้างขึ้นข้างแรมตามจันทรคติคงปรากฏแก่นมนุษย์ยุคหินเก่าเหมือนอย่างที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ และขั้นตอนของการตั้งครรภ์ก็เช่นเดิม จึงอาจเป็นไปได้ว่าการสังเกตขั้นแรกที่ทำให้เรื่องปรัมปราเกิดขึ้นในปัญญาของมนุษย์ ที่ทำให้เกิดรหัสธรรมที่บอกเหตุทั้งบนโลกและในท้องฟ้า นั้น เป็นการยอมรับว่ามีความ

ประสานกันระหว่าง 2 ระเบียบที่มีเวลาเป็นตัวประสาน คือการประสานระหว่างระเบียบในท้องฟ้าของพระจันทร์ที่เต็มขึ้นๆ กับระเบียบในโลกของครรภ์”¹

เจ้าแม่ทรงครรภ์ที่พบเป็นจำนวนมากในบริเวณกว้างแสดงถึงปรัชญาในความคิดของมนุษย์หินเก่าว่า รู้ลึกทั้งในความสามารถของสตรีในการให้กำเนิดบุตร ในความสามารถของธรรมชาติที่ผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหาร มนุษย์ยุคหินนอกจากจะรู้ลึกทั้งในความสามารถผลิตชีวิตแล้วยังรู้ลึกความลึกกลับในกระบวนการผลิตชีวิตด้วย ซึ่งตามกระบวนการที่ศักดิ์ค้ำบรรพ์ของพวกเขาแล้ว เบื้องหลังความลึกกลับดังกล่าวจะเป็นอะไรไปไม่ได้ นอกจากมีอำนาจลึกลับแฝงอยู่เบื้องหลัง ที่สามารถทำอะไรก็ได้ตามน้ำพระทัยกับธรรมชาติซึ่งไม่มีกฎเกณฑ์ในตัว อำนาจนั้นเป็นอำนาจที่แฝงอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทั้งหลายในธรรมชาติ จะเรียกว่าพลังธรรมชาติก็ได้ แต่ไม่ใช่กฎธรรมชาติ เพราะปัญญาของพวกเขายังไม่ถึงระดับที่จะเห็นว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ซึ่งเป็นกระบวนการที่ศักดิ์ค้ำบรรพ์ของมนุษย์โบราณ ซึ่งจะเริ่มกับพวกที่รู้จักแสดงกฎออกเป็นเรื่องปรัมปราเป็นพวกแรก มนุษย์ยุคหินยังเป็นมนุษย์ศักดิ์ค้ำบรรพ์ ยังไม่สามารถเห็นกฎ ยังไม่สามารถผูกเรื่อง แต่สำนึกและเชื่อว่ามีเจ้าแม่ธรณีแฝงอยู่เบื้องหลังการผลิตชีวิตและการสูญสิ้นชีวิตทั้งหลาย และเชื่อว่าพลังอื่นๆ ในธรรมชาติล้วนแต่ต้องสยบต่อน้ำพระทัยของเจ้าแม่ทั้งสิ้น จะเป็นเครื่องญาติกันอย่างไรนั้น ต้องคอยให้ผู้ถึงกระบวนการที่ 2 เามาผูกกันขึ้นเป็นเรื่องเป็นราวในยุค โบราณ ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ยุคทองเหลืองเป็นต้นมา ซึ่งเราจะได้ศึกษากันต่อไป เพื่อปูทางไปสู่ความเข้าใจเรื่องปรัมปราของชาวกรีกและของชาวอื่นๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แสดงว่ามนุษย์ศักดิ์ค้ำบรรพ์ยุคหินเก่ารู้จักสร้างสัญลักษณ์และตีความสัญลักษณ์ ซึ่งนักปรัชญาทุกยุคทุกสมัยพยายามเข้าใจกระบวนการของมันจนได้เทคนิคการตีความที่เรียกว่าอรรถปริวรรต(hermeneutics)

อรรถปริวรรตภาษาของริเกอร์เสริมการถกปัญหาของปรัชญานวนยุคเรื่องภาษาด้วยสูตรว่า “สัญลักษณ์เชื่อเชิญให้คิด” นักปรัชญาภาษาสามัญจะยินดีต้อนรับ เพราะมันมิเป็นเพียงความพยายามที่จะสร้างสูตรใหม่ให้กับภาษาเท่านั้น แต่ยังเป็นความพยายามที่จะคิดอะไรๆ ใหม่ๆ ด้วยภาษาด้วย ริเกอร์เพิ่มวิสัยทัศน์เด่นชัดของตนเพิ่มขึ้นด้วย สิ่งที่เพิ่มเข้ามานี้ยังไม่พบในการถกปัญหาภาษาโดยทั่วไปมาก่อน แต่พบได้ในอรรถปริวรรตของภาษาในรูปแบบพิเศษ คือภาษาสัญลักษณ์และภาษาปรัมปรา

สุดท้ายโครงสร้างของเรื่องที่จะสาธยายต่อไปนี้จะเดินตามความรู้เรื่องวงจรรอรรถปริวรรต(hermeneutic circle) คือเริ่มจากการมีปัญหา เอาปัญหาหาวิเคราะห์ และสุดท้ายก็หวนกลับไปสู่การมีปัญหาก็จะต้องสร้างคำตอบขึ้น เราเห็นกระบวนการนี้ในความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างภาษาปรัมปรากับปรัชญามนุษย์ในงานเขียนของบุลท์มานน์ (Bultmann) เหตุผลก็คือว่าความคิดของบุลท์มานน์ได้มีบทบาทเด่นชัดในวงการอรรถปริวรรตมาตลอดชั่วอายุหนึ่งมาแล้ว

¹ Joseph Campbell, The Way of the Animal Powers, p.68. “The phases of the moon were the same for Old Stone Age man as they are for us; so also were the processes of the womb. It may therefore be that the initial observation that gave birth in the mind of man to a mythology of one mystery informing earthly and celestial things was the recognition of an accord between these two time-factored orders : the celestial order of the waxing moon and the earthy order of the womb.”

บุลท์มานน์ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาที่เป็นผลจากการค้นคว้าเข้าไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปรัมปราและสัญลักษณ์นั้น เริ่มต้นมาจากการศึกษาภาษานั้นเอง แม้จะมีบางคนชอบแยกปัญหาเรื่องปรัมปราจากปัญหาภาษาก็ตาม แต่ก็ยังเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เรื่องปรัมปราอยู่ในคำพูดและสัญลักษณ์ ซึ่งแสดงออกให้เราเห็นได้ราวกับตาเห็น กล่าวได้ว่าหากไม่เก็บความหมายไว้ในภาษาแล้ว เราไม่มีวันจะมีประสบการณ์ถึงอะไรได้เลย อย่างน้อยก็เท่าที่จำความมาได้ อย่างเช่นข้าพเจ้ามีประสบการณ์ถึงตัวข้าพเจ้าเองก็เพราะอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือเก็บประสบการณ์ไว้และนำมาให้ข้าพเจ้าพิจารณาว่า เป็นประสบการณ์ของตัวข้าพเจ้าอย่างไร ทำให้ข้าพเจ้าตระหนักถึงประสบการณ์ตัวข้าพเจ้าเองได้ โดยคิดทบทวนจนเห็นได้ว่าตัวข้าพเจ้ากับภาษาที่เก็บประสบการณ์ของข้าพเจ้าเป็นคนละส่วนกัน ในทำนองเดียวกันข้าพเจ้ามีประสบการณ์ถึงความเป็นอื่นได้ (otherness คืออะไรทุกอย่างที่ไม่ใช่ตัวฉัน) ก็โดยอาศัยภาษาที่ช่วยนำเอาความเป็นอื่นมาให้ข้าพเจ้าได้โดยตรงจนตระหนักได้ว่า มีคนอื่นหรือสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวข้าพเจ้า แม้ความสามารถคิดและความสามารถตรึงตรองของข้าพเจ้าก็คงเก็บเอาไว้ในความทรงจำไม่ได้หากไม่มีภาษาของข้าพเจ้าช่วยเก็บไว้ให้ ก็คงเก็บเอาไว้ในความทรงจำไม่ได้หากไม่มีภาษาเป็นสื่อเก็บความคิดและความไว้ได้ตรงไว้ให้ข้าพเจ้านำกลับขึ้นมาพิจารณาเมื่อใดก็ได้ ภาษาก็มีคุณภาพเหมือนร่างกายของเรานี้แหละ คือมีคุณภาพต่ำใช้งานไม่ได้อย่างใจ ไม่สามารถทำอะไรอย่างที่เราต้องการให้ทำ แต่ถ้าไม่มีมัน เราก็ไม่สามารถแสดงอะไรต่อมืออะไรของภาวะของเราเองและอะไรต่างๆที่เราอยากจะบรรยาย แม้แต่เมื่อข้าพเจ้าอยากจะไตร่ตรองถึงภาพวาดที่ข้าพเจ้าได้เห็นมา ข้าพเจ้าก็ต้องอาศัยภาษาช่วยบอกว่าภาพที่เห็นนั้นมีความหมายอย่างไรบ้าง หากไม่มีภาษาที่ข้าพเจ้าคุ้นเคยอยู่ ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จะนึกถึงความหมายใดได้ อย่างไร ภาษาช่วยข้าพเจ้าได้ แม้จะช่วยได้อย่างไม่ถึงใจนักก็ตาม และถ้าไม่ใช่ภาษาที่ไม่รู้จะเอาอะไรมาแทนได้ พูดด้วยสำนวนปรากฏการณ์วิทยาได้ว่า แม้ความหมายของ “ตัวฉันผู้คิด” ก็ฝากไว้กับภาษาในความหมายเดียวกันกับที่จะกล่าวว่า ถ้าไม่คิดไปตามกรอบของภาษา เราก็คิดอะไรไม่ได้เลย

แนวศึกษาภาษามีได้หลายแนวต่าง ๆ กัน รวมทั้งวิธีการต่างๆ ที่ใช้สำหรับจะเข้าใจภาษา ไม่ว่าจะปรัมปราที่เป็นภาพพจน์ ภาษาตรรกะที่เคร่งกฏเกณฑ์ ภาษามโนภาพที่แจ่มแจ้งโปร่งใส ล้วนแต่ถูกนิยามโดยทั่วไปว่ามีคุณสมบัติร่วมกันอยู่จุดหนึ่งที่แสดงขีดจำกัดของภาษา แต่ในขณะที่เดียวกันก็เปิดขอบฟ้าที่เป็นไปได้ของการใช้ภาษา คิดแบบนักญาณวิทยาที่จะได้ความว่าเรื่องของภาษาอยู่ในอาณาจักรแห่งศกยภาพ จะใช้ภาษาแต่ละครั้งต้องใช้ในบรรยากาศของภาษาทั้งภาษา เพื่อจะใช้ภาษาแต่ละครั้งจำเป็นที่ข้อกำหนดทั้งหมดของภาษาต้องปรากฏอยู่ในศกยภาพเพื่อพร้อมจะเป็นภาวะจริงขึ้น ข้อกำหนดนี้แหละที่เป็นเงื่อนไขของการใช้ภาษาของข้าพเจ้า ตลอดจนการเข้าใจและการคิดซึ่งต้องใช้ภาษา พูดให้เข้าใจง่ายก็คือว่า เพื่อการใช้ภาษาเป็นไปได้ จำเป็นต้องมีอาณาจักรแห่งศกยภาพในการใช้ที่มีความหมาย และศกยภาพนี้ต้องมีสภาพเป็นรูปธรรม จะเป็นเพียงศกภาพนามธรรมเท่านั้นหาพอไม่